

19. YÜZYILDA OSMANLI DIŞ TİCARETİ OTTOMAN FOREIGN TRADE IN THE 19th CENTURY

Tarihi İstatistikler Dizisi **Cilt 1**
Historical Statistics Series *Volume* **1**

Hazırlayan Prepared by **Prof. Şevket Pamuk**

Bu yayının 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'na göre her hakkı Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı'na aittir. Gerçek veya tüzel kişiler tarafından izinsiz çoğaltılamaz ve dağıtılamaz.

State Institute of Statistics, Prime Ministry reserves all the rights of this publication. Unauthorised duplication or distribution of this publication is prohibited under Law No: 5846.

ISBN 975 - 19 - 1178 - 8

Yayın
Publication No: 1831

Devlet İstatistik Enstitüsü
Tarihi İstatistikler Dizisi Cilt 1

Tarihi İstatistikler Dizisi Yöneticisi:
Prof. Dr. Şevket PAMUK

Tarihi İstatistikler Dizisinin amacı Türkiye'nin geçmişine ilişkin istatistiksel verileri araştırmacıların ve genel okurların kullanımına sunmaktır. Bu amaçla herbiri kendi konusunun uzmanı bir araştırmacının yönetiminde yürütülmekte olan çalışmalar ayrı ciltler halinde yayınlanacaktır.

State Institute of Statistics
Historical Statistics Series, Vol. 1

Director of Historical Statistics Series:
Professor Şevket PAMUK

The purpose of the Historical Statistics Series is to collect, edit and present statistical materials about Turkey's past for the use of researchers and general readers. The series consists of individual volumes prepared by experts who are leading authorities in their respective fields.

Bu yayın, araştırmacılar tarafından gelen yoğun talepler üzerine yeniden basılmıştır.
This publication is re-published because of the intensive demand of the researchers.
2. Baskı - Second edition

İLGİLİ ŞUBELER - RELATED DIVISIONS

Yayın istekleri için(*)
For publication order

Döner Sermaye İşletmesi Müdürlüğü
Revolving Fund Administration

+ (312) 425 34 23
+ (312) 417 64 40 / 319 - 323

+ (312) 417 58 86

İstatistiki veri ve bilgi istekleri için
For requests of statistical data and information

Yayın, Haberleşme ve Halkla İlişkiler
Şubesi Müdürlüğü
Publications, Communications and
Public Relations Division

+ (312) 418 50 27
+ (312) 417 64 40 / 213 - 244

+ (312) 417 04 32
+ (312) 425 68 41

Kapak tasarımı: Sadık KARAMUSTAFA

Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası - Ankara, Haziran 2003 - State Institute of Statistics, Printing Division, June 2003
MTB: 2003 - 0712 - 500 Adet - Copies

Ö N S Ö Z

Günümüz ve geleceğimizi iyi tasarlamak ve hedeflere ulaşmak geçmişimizi bilim, kültür ve uygarlık boyutunda iyi tanımak ve değerlendirmekle mümkündür.

İstatistik kelime kökeni olarak Latince “devlet” ve “durum” anlamını taşıyan “status”dan gelmektedir. İstatistik devletin çeşitli göstergelere göre durumunu saptamak üzere derlenen kimi sayısal veriler biçiminde anlam kazanmıştır.

Dünyada istatistik XVII. Yüzyıla kadar dar amaçlı yalnız bilgi toplamaya yönelik yapılmış, bu yüzyıldan sonra devletin veri talebini karşılamak amacı ile, nüfus, ölüm, doğum ve göçe yönelik bilgiler derlenmiş ve matematikçiler tarafından istatistik teorisi geliştirilmeye başlanmıştır.

Günümüzde istatistik olgusu toplumun tüm kesimlerinin talep arz ilişkisinde amaçlar doğrultusunda bilgilerinin derlenmesi, değerlendirilmesi, analiz edilerek yorumlanması ve kullanıcıya sunulması olarak ele alınmaktadır.

Enstitünün kararı ile bilim adamlarımız tarafından “Tarihi İstatistikler Dizisi” olarak ele alınan tarihi istatistiklerin sistematik biçimde yayımlanması toplumumuzun temel yapısını, birikimini ve geleceğe yönelik potansiyelini oluşturma anlamında önem taşımaktadır.

Geçtiğimiz 20 yıl içerisinde veri toplama ve analiz yöntemlerinde ve bilgi sistemi oluşturmaya yönelik çok önemli aşamalar kaydedilmiştir. Diğer taraftan geçmişe yönelik verilerin günümüze taşınmasında ciddi zorluklar söz konusudur. Bilim adamlarımız bu noktada özverili çalışmaları ile bu zorluğu gidermede önemli atılımlar gerçekleştirmişlerdir.

Hedeflediğimiz sosyal, iktisadi ve kültürel atılım çerçevesinde, geçmişimizin geleceğimizi kurma amacına yönelik değerlendirilmesi olgusunu taşıyan Tarihi İstatistik Verilerin güncel yapıda sunumu, analizi, değerlendirilmesi ve yorumuna yönelik çalışmaların başlatılmasına katkılarından dolayı Sayın Büyükelçi Prof. Dr. Orhan GÜVENEN’e, Proje yönetmeni ve yayını hazırlayan Sayın Prof. Dr. Şevket PAMUK’a, değerli hocamız Sayın Prof. Dr. Halil İNALCIK’a ve projeye katkıda bulunan ve yayının hazırlanmasında emeği geçen Enstitü mensuplarına teşekkürlerimi iletirim.

Prof. Dr. Mehmet KAYTAZ
Başkan
Devlet İstatistik Enstitüsü

İÇİNDEKİLER

TABLE OF CONTENTS

	<u>Sayfa</u>		<u>Page</u>
Önsöz	III	Preface	III
Sunuş (Prof. Dr. Orhan Güvenen)	VII	Preface (Professor Orhan Güvenen)	VII
Tarihi İstatistikler Dizisi Başlarken (Prof. Dr. Halil İnalçık)	IX	As the Historical Statistics Series Begins (Professor Halil İnalçık)	IX
Tarihi İstatistikler Dizisi İçin Sunuş (Prof. Dr. Şevket Pamuk)	XI	Introduction to the Historical Statistics Series (Professor Şevket Pamuk)	XI
Önsöz	XV	Introduction	XV
İngilizce özet	XVII	Summary in English	XVII
Tablo, Grafik ve Harita Listesi	XXI	List of Tables, Graphs and Map	XXI
Bölüm I Osmanlı Dış Ticaret İstatistiklerinin Kapsamı	1	Chapter I The Content and Coverage of Ottoman Foreign Trade Statistics	1
Bölüm II Osmanlı Dış Ticaret İstatistiklerinin Eksikleri ve Sakıncaları	9	Chapter II The Problems and Limitations of Ottoman Foreign Trade Statistics	9
Bölüm III Osmanlı Dış Ticaretinin Yeniden Dökümü, 1830-1913	13	Chapter III A Re-Construction of Ottoman Foreign Trade, 1830-1913	13
Bölüm IV 19. Yüzyıl Osmanlı Dış Ticaretinde Genel Eğilimler	23	Chapter IV General Trends in Nineteenth Century Ottoman Foreign Trade	23
Bölüm V Alt Dönemlere Göre 19. Yüzyıl Osmanlı Dış Ticareti	29	Chapter V Sub-Periods in Nineteenth Century Ottoman Foreign Trade	29
Bölüm VI Mal Gruplarına Göre Osmanlı Dış Ticareti	35	Chapter VI Commodity Composition of Ottoman Foreign Trade	35
Bölüm VII Ülkelere Göre Osmanlı Dış Ticareti ..	61	Chapter VII Country Distribution of Ottoman Foreign Trade	61
Kaynakça	79	Bibliography	79

SUNUŞ

*“Sorsan günlere adımın
Ne olduğunu bilmezler,
Ve bilmezler yerim yurdum neresi?”*

Anadolu Selçukluları

XII. YY.

- Anonim -

Sözlerin dünyası insanlara binlerce yıl bilgi ve duygu taşıdı. Sayıların dünyasını algılamakta zorlanıyoruz. Sayılar, matematik anlamda kaotik, karmaşık ve belirsizliğin yüksek olduğu yapılarda sözlerin tamamlayıcısı oldu hep. Sözlerin dünyasını sayıların dünyası ile tamamladığımızda bilim de, evren de, insanın öyküsü de kendi göreceliklerinde daha tutarlı bir algılamayı ve anlatımı getirirler.

İstatistik, uygulaması bilgi mühendisliği olan bir temel bilimdir ve istatistik üretmek karanlığa ışık götürmek kadar onurlu bir görevdir. Zaman ve mekan dinamiğinde tarihler, büyük olasılıkla, yeniden yazılacak ve çok farklı boyutlar, değerlendirmeler olacaktır. Olayların tarihinden zihniyetlerin tarihine ve çoğulcu bir zaman, mekan, insan dinamiği, yorumlamasına yönelmek, kültür ve uygarlıkların değerlendirilmesinde farklı boyutlar getirecektir. Tarihi istatistiklerin en büyük katkısı, geçmişi daha iyi anlamaya çalışırken, bugünü daha sağlıklı yorumlamak geleceği daha az hatalı düşünmek ve bilinç uygarlığına getireceği katma değer olacaktır.

Bu düşünce ve hasretle, Devlet İstatistik Enstitüsü çalışmalarının 1988 yılında, öncelik taşıyan üç projesi: üç aylık milli gelir hesapları, çevre istatistikleri, uzun zaman serileri ve tarihi istatistikler olmuştur. Uzun zaman serileri ve tarihi istatistikler projesinin ilk ürünü Cumhuriyet dönemini kapsayan ve 400 sayfayı aşan “İstatistik Göstergeler: 1923-1990” yayınının matbu ve elektronik ortamda kullanıma sunulmasıyla gerçekleşti. Bu çalışma, her yıl güncelleştirilerek ve yeni seriler eklenerek matbu ve elektronik ortamda yayınlanmaktadır. 20. yüzyıl Türkiye İstatistikleri ile başlayan bu çalışmaların devamı 19. yüzyıl ve diğer yüzyılları kapsayan istatistik ve nicel bilgi teşkil eden araştırmaların yayınlanması şeklinde tasarlanmıştır.

Türkiye’de kayıt sistemleri ve istatistik önemli bir yer tutar; Kuzey Hindistan’da, İran’da, Selçuk döneminde, Osmanlı imparatorluğunda kayıt sistemlerinin, özellikle nüfus ve ziraatta oluşturulduğunu ve büyük önem taşıdığını biliyoruz. Osmanlı “Nüfus ve Arazi Tahrir Defterleri” çok değerli kayıt ve bilgiler vermektedir. Macaristan’ın ya da Musul’un küçük bir köyünde kaç hane olduğu, ne kadar toprakta ne ekildiği, gelirin ve ülkemiz arşivlerinde mevcut bu defterlerden öğreniyoruz. DİE’nin bu kapsamda da yapılacak araştırmalara ve yayınlanmalarına göstereceği katkı büyük bir hizmet olacaktır.

Devlet İstatistik Enstitüsü’nün zaman dinamiğinde atası olan “Defterhane” 1389’da kurulmuştur. Bu nedenle Enstitü girişinde, “Devlet İstatistik Enstitüsü Kuruluş Tarihi 1926”,

“Defterhane Kuruluş Tarihi: 1389” yazılıdır. Mustafa Kemal’in armağanı ve emaneti olan Devlet İstatistik Enstitüsü mensubu olmaktan ve onun zaman içinde kaynağı olan Defterhane’nin mensubu olmaktan onur duyduk hep. DİE “Harzemli Bilgisayar Merkezi”, “Piri Reis Coğrafi Bilgi Sistemi Merkezi”, “Uluğ Bey Bilgi Sistemleri Merkezi” adlarının kaynağı bu düşünce, bilgi ve tarih bilinci hasretidir.

Devlet İstatistik Enstitüsü Tarihi İstatistikler Dizisi kapsamında, ilk aşamada, yayınlanması öngörülen çalışmalar şunlardır:

Proje No. 1

“19. Yüzyıl Osmanlı Dış Ticaret İstatistikleri”

Yöneten: Prof. Dr. Şevket PAMUK

Proje No. 2

“Osmanlı Nüfus İstatistikleri, 1500–1914”

Yöneten: Prof. Dr. Cem BEHAR

Proje No. 3

“19. Yüzyıl Osmanlı Maliye İstatistikleri”

Yöneten: Prof. Dr. Yavuz CEZAR

Proje No. 4

“19. Yüzyıl Osmanlı Tarım İstatistikleri”

Yöneten: Prof. Dr. Tevfik GÜRAN

Proje No. 5

“İstanbul’da Fiyatlar ve Ücretler, 1453–1914”

Yöneten: Prof. Dr. Şevket PAMUK

Çok değerli tavsiyeleriyle çalışmalarımıza güç veren, hocamız Sayın Prof. Dr. Halil İNALCIK’a, lütfedip Tarihi İstatistikler Dizisi Yöneticiliğini kabul eden ve tüm çalışmada büyük emeği geçen Sayın Prof. Dr. Şevket PAMUK’a, araştırmalarıyla projeye katılan Sayın Prof. Dr. Cem BEHAR, Sayın Prof. Dr. Yavuz CEZAR, Sayın Prof. Dr. Tevfik GÜRAN’a, bu araştırmaların devamında değerli desteğini esirgemeyen DİE Başkanı Sayın Prof. Dr. Mehmet KAYTAZ’a, Araştırma, Tetkik ve İstatistik Teknikleri Daire Başkanı Sayın Sühendan EKNİ’ye, Etüd ve Analiz Şubesi Müdürü Sayın Serpil AYDEMİR’e, şube elemanlarından Sayın Şule SÖZER’e ve emeği geçen tüm Devlet İstatistik Enstitüsü mensuplarına saygıyla minnet duygularımı iletmek isterim.

Prof. Dr. Orhan GÜVENEN

TARİHİ İSTATİSTİKLER DİZİSİ BAŞLARKEN

İnsan hayatı gibi milletlerin hayatı da bir deneyimler birikimidir. Bir toplumun temel yapısını ve gelişme potansiyelini bu birikim belirler. Bir milletin nesnel varlığı, yani üzerinde yaşadığı belli toprak parçası, nüfusu ve etnik yapısı, belli bir tarih süreci içinde meydana gelmiştir. Çevrenin toplum üzerinde ve toplumun çevre üzerinde etkileri bakımından her toplum belli bir yapı ve belli gelişme eğilimleri kazanır. Bu tarihi maddi koşullarla birlikte bir milletin kültür yapısı da bir tarihi sürecin ürünüdür. Yani bir milletin paylaşıldığı inanç sistemi, ortak davranış biçimleri onun nereye yöneleceğini belirler. Keza her toplum, sürekli değişim içindedir, fakat genel değişim içinde değişmeyen, direnç gösteren, yavaş değişen belli biçimde yapılar ve kalıplar vardır. Değişimi bilinçle yönlendirmek isteyen dinamik toplumlarda geçmişteki bütün bu faktörleri, kalıp ve yapıları, rakama dönüştürülen objektif ölçülerle saptamak hayati önem taşır.

Meselâ Anadolu'daki patriyarkal-patrilinial (ataerkil), toplum yapısı Osmanlı İmparatorluğu'nun dikkatle izlediği aile tarımına dayanan çift hane sistemi dediğimiz belli bir tarım sisteminin sonucudur. Bugün Türkiye'de insan ve toprak ilişkilerindeki yönlendirme politikalarında, bu sistemin özellikleri hakkında bilindiği zaman isabetli kararlar alınabilir. Kısaca söylemek gerekirse, bugün tarih ilmi, toplum hayatını bir bütün olarak ele almakta ve toplum hayatıyla ilgili incelemeler üzerinde yoğunlaşmış bulunmaktadır. Bugünü anlamak, tarihi süreci anlamakla mümkündür. Bu sadece ilmi merak konusu olarak anlaşılmamalıdır. Toplumumuzun ilerleme politikalarında bu bilginin pragmatik bakımdan önemi açıktır. Bilinmeyene erişebilmenin en emin yolu bilinenden hareket etmektir, bu da tarihin ve istatistik ilminin birlikte incelenmesiyle mümkündür. Doğal olarak sorun, Türk toplumunun geçmişi üzerinde rakamlara dayanan açık ve objektif bir bilgiye varmanın olasılık derecesidir.

Gerçekte, Osmanlılar geniş bölgelere yayılmış imparatorluklarını sıkı bir merkezi idare ve kontrol altında tutabilmek için oldukça karmaşık sayım usulleri geliştirmişlerdir. Her görevlinin görev yaptığı yeri, maaşını ve görevini saptamak ve değişiklikleri izlemek için merkez arşivlerinde saklanan ayrıntılı listeler ve defterler düzenlemişlerdir. Binlerce tımarlının durumunu saptayan **Mücmel Defter-i Hakani** denilen defterler bu sistemin en belirgin bir örneğidir. Öbür yandan kırsal bölümde, vergi yükümlüleri için de **Mufassal Defter-i Hakani**'ler meydana getirilmiştir. Bu defterlerde her vergi yükümlüsünün tasarrufu altındaki toprak miktarını saptayan ve çeşitli vergi oranlarını belirleyen bilgiler sistematik bir biçimde verilmiştir. Mufassal defterler aynı dönemde Avrupa'da ve Çin'de vergi ve askerlik için düzenlenen istatistik listelerinden bazı bakımlardan daha ileri ve ayrıntılıdır. Bugün arşivlerimizde sayısı üçbine yaklaşan **sancak mufassal defterleri** nüfus ve ekonomi bakımından en ayrıntılı, güvenilir kaynaklarımızdır. Bize kadar erişebilen en eski örnekleri 15. yüzyıl ortalarına kadar inmektedir. Bununla birlikte, bu çeşit defterlerin 14. yüzyıl sonlarında Yıldırım Beyazid (1389-1402) döneminde düzenlendiğine dair belgesel kanıtlar vardır. Bu defterleri meydana getirmek için her sancakta yerinde sayımlar yapılmakta idi. Her sancak için atanan bir **yazıcı** veya **emin**, yerinde doğrudan doğruya vergi yükümlülerini ve görevlileri, eski defterler ve yerel belgelere göre teker teker denetler, sonra bu verileri yanındaki

katip belli bir sistem içinde defter haline getirirdi. Sayımdan kaçmaları önlemek, vergi miktarını en sağlıklı biçimde saptamak için belli yöntemler izlenmekteydi; örneğin, bir ürünün yıllık miktarını belirlemek için üç yılın ortalaması alınırdı. Köylünün sayımdan kaçmasına sebep olan sipahinin tımarı elinden alınırdı. Böylece en kapsamlı ve güvenilir sonuçlara varmaya çalışılırdı ki, bu **kapsamlılık** ve **doğruluk** prensipleri bugün de istatistik ilminin temel prensipleridir. Ancak bu sayımları, gerçek anlamda bugünkü istatistiklerle özdeş saymak yanlıştır. Çünkü o dönemlerde, dünyanın öbür bölgelerinde olduğu gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nda da bu gibi sayımlar belli amaçla, özellikle vergileme amacı ile yapılırdı. Bununla beraber, bu tarihi sayımlardan bugünkü istatistik verilerine en yakın sonuçlar elde etmek için bazı yöntemleri uygulamak olasıdır.

Osmanlı sayım defterlerinde en önemli problemlerden biri şudur: Burada, genellikle, **kişi** yerine **hane**, yani geniş aile birimi esas tutulur. **Tahrir defterlerinde** vergi yükümlüsü esas olarak **hanedir**. Vergi yükümlüsü olarak evlenmemiş erkekler ve dul kadınlar da sayım içine alınır. Modern demografi biliminin metodları kullanılarak bu sayımlardan gerçek nüfusu hesaplama girişimleri yapılmıştır. Yine nüfus için **cizye defterleri** önemlidir; fakat burada da yalnız belli yaşa erişmiş erkekler listeye alınmıştır; kadınlar, çocuklar, hiç kazancı olmayan yaşlılar ve özel vergi bağışıklığı olanlar sayıma alınmamıştır. Nüfus için olduğu gibi, ekonomik veriler için de özellikle **mufassal tahrir defterleri** son derece önemli kaynaklardır.

Ticari trafik ve öteki veriler söz konusu olduğunda, özellikle **gümrük ruznamçe defterleri**, en ayrıntılı istatistik kaynaklarımız arasındadır. Bu defterlerde gümrüğe tabi eşyayı getiren gemi kaptanları, tüccarlar, getirdikleri malların menşei, miktar ve değerleri kayıtlıdır. En altta, alınan gümrük miktarı belirtilir. Kuşkusuz, kaçakçılığın geniş boyutlara eriştiği o dönemler için bu istatistik verilerinin de hayli noksan olduğu meydandadır. Dükkanlardan alınan ihtisab resmini saptamak için şehir ve kasabalarda yapılan dükkan sayımları da ekonomi tarihi için kapsamlı ve önemli kaynaklarımız arasındadır. Böylece mesela, İstanbul ve Bağdat'ta her esnafın dükkan sayısını oldukça doğru biçimde bilmekteyiz. Osmanlı bürokrasisi zaman zaman belli bir idari ihtiyacı karşılamak için özel sayımlar da yapmıştır. Mesela, 1640 tarihinde akçadaki enflasyon ve aşırı fiyat artışları karşısında, pazardaki bütün malları kalite ve ölçüleriyle fiyatlandıran **narh defteri** çok önemli bir ekonomik belgedir. Bu arada çok önemli başka bir dizi, **Temettüat defterleri** istatistik araştırmaları için olağanüstü bir önem taşımaktadır. Sayısı onbinleri aşan bu defterler, Tanzimat sonrası dönemde imparatorluğun büyük bir bölümünde vergi matrahı olarak köylünün elindeki bütün malların sayımını içermektedir.

Devlet İstatistik Enstitüsü olağanüstü bir önem taşıyan bu tarihi verilerin sistematik biçimde yayınlanmasını ele almakla, yalnız sosyal-ekonomik tarihimiz üzerinde birinci elden kaynak malzemesini ilmin hizmetine sunmakla kalmamakta, aynı zamanda bu verileri bugünkü istatistik verileri ile karşılaştırarak Türk toplumunun uzun bir süreç için gelişim çizgisini araştırma imkanını sağlamaktadır.

Enstitü eski Başkanı ve değerli bilim adamı Prof. Dr. Orhan GÜVENEN'i bu önemli etkinlik alanını açtığı için içtenlikle tebrik etmek ödevimizdir. Tarihi İstatistikler Dizisi'nin yöneticiliğine değerli iktisat tarihçisi Prof. Dr. Şevket PAMUK'un seçilmiş olmasının bu etkinliğin başarıya ulaşması için bir garanti sayılması gerektiğini de özellikle belirtmek isterim.

Prof. Dr. Halil İNALCIK

TARİHİ İSTATİSTİKLER DİZİSİ İÇİN SUNUŞ

Yapısal Dönüşümler ve Tarihi İstatistikler

Türkiye içinde bulunduğumuz yüzyılda çok hızlı demografik, iktisadi ve toplumsal gelişmelere sahne olmuştur. Bir kaç temel gösterge ile örnekleyecek olursak, ülke nüfusu 1920'lerin ortalarında yaklaşık 13 milyondan 1994 yılında 60 milyona ulaşmıştır. Nüfus artışları yüzyılın ikinci yarısında hızlı bir iç göç ve kentleşmeyi de beraberinde getirmiştir. Kentli nüfusun toplam içindeki payı yüzde 20'lerden yüzde 60'lara çıkmıştır. Son yıllarda nüfusun artış oranı ve özellikle de doğurganlık oranında görülen düşüşler, Türkiye'nin demografik geçiş sürecini de yine hızlı bir biçimde yaşadığını göstermektedir.

Türkiye ekonomisi de yüzyıl boyunca kırsal alanlarda tarımın ağır bastığı yapılardan kentlerde sanayi ve hizmetlerin öne geçtiği yapılara geçişi yaşamış, tarımın ekonomi içindeki payı yüzyılın başlarında yüzde 50'lerden 1990'larda yüzde 15'e kadar gerilemiştir. 1930'ların Dünya Bunalımı koşullarında devlet desteğiyle başlayan ve 1960'larda karma ekonomi çerçevesinde yeni bir hamle yapan sanayileşme süreci, iktisadi büyümeyi hızlandırmış, ancak hızla artan kentli nüfusa yeterli istihdam olanaklarını yaratamamıştır.

Türkiye'nin dünya ekonomisi içindeki yeri de yüzyıl boyunca önemli değişiklikler göstermiştir. Yüzyılın başlarında serbest ticaret koşullarında tarımsal mallar ihraç eden ve mamul mallar ithal eden ekonomi modeli, 1930'lardan itibaren yerini iç pazara yönelik sanayileşme stratejisine terk etmiştir. 1960'lı ve 1970'li yıllarda sanayi üretimi hızla artarken, Türkiye bu üretim kapasitesini dış pazarlara yöneltmekte gecikmiştir. 1980'lerden itibaren sanayi ürünleri ihracatı ön plana çıkarken, Avrupa'dan Orta Doğu, Karadeniz Bölgesi ve Orta Asya'ya kadar bölgesel pazarlarla daha fazla bütünleşme hedeflenmektedir. Türkiye 21. yüzyıla işte bu hızlı dönüşümlerin derin sancılılarıyla ve iktisadi, toplumsal, siyasal istikrar arayışları içinde girmektedir.

Demografik ve iktisadi dönüşümler toplumsal yapılarda da önemli gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Yüzyılın başında nüfusun yüzde 80'inin kırlarda yaşadığı, tarım ağırlıklı bir toplumdan, bugünün farklılaşmış ve uzmanlaşmış yapılarına geçiş süreci, toplumsal ve siyasal yapılarda da önemli değişikliklere yol açmıştır. Devletin içeriğinden toplumsal yapılara, eğitimden sağlık hizmetlerine, sosyal güvenlikle kültürel etkinliklere kadar pek çok alanda hem nitel hem de nicel olarak önemli gelişmeler, çeşitlilikler ve zenginlikler görülmektedir. Bu gelişmelerin önemli bir bölümünü istatistiksel diziler aracılığıyla izlemek ve ölçmek mümkündür.

Cumhuriyetin ilk yıllarında, 1926'da kurulan Devlet İstatistik Enstitüsü, o tarihten bu yana sözünü ettiğimiz dönüşümleri daha iyi anlayabilmek amacıyla daha nitelikli ve daha geniş kapsamlı istatistiksel verilerin toplanmasına büyük önem vermiştir. Bir nesil öncesiyle

karşılaştırıldığında bugün nüfus, tarım, işgücü, ekonomi gibi temel konuların yanı sıra eğitim, sağlık, kültür, çevre, adalet, sosyal güvenlik, enerji ve turizm gibi çok çeşitli alanlarda toplanan ve yayınlanan istatistikler kapsam, çeşitlilik ve güvenilirlik bakımından önemli gelişmeler göstermiştir.

Buna karşılık, Cumhuriyetin erken dönemlerine ve özellikle de Cumhuriyet Türkiye'si'nin devraldığı demografik, iktisadi ve toplumsal yapılara ilişkin bilgilerimiz ve istatistiksel veri tabanımız son derece sınırlı kalmaktadır. Bu konularda yayınlanmış verilerin de çeşitli sorunları bulunmaktadır. Bugün araştırmacılar ve genel okurlar bu tarihi verileri kapsamlarını ve sakıncalarını yeterince anlayamadan ve değerlendiremeden kullanmak durumundadırlar. Bu nedenle de özellikle Cumhuriyet'in erken dönemlerine ve 20. yüzyıl öncesine ilişkin değerlendirme ve yorumlarımız eksik ve yetersiz kalmaktadır.

Oysa toplumun ve ekonominin zaman ve mekan içinde sürekliliği vardır. Dünyâ yapılar bugünküleri belirlemektedir. Günümüze ışık tutabilmek, 19. yüzyılın ve hatta daha öncesinin yapılarını daha iyi anlayabilmek ve onları daha geniş bir çerçevede tartışabilmek mümkün olacaktır. Cumhuriyet döneminin devraldığı mirası daha serinkanlı olarak değerlendirebilmek için, 19. yüzyılda Tanzimatla başlatılan reform dalgalarının sonuçlarını ve ulaştığı noktayı, ekonomide, toplumda ve devlet yapısında ortaya çıkan gelişmeleri, nicel ve nitel olarak daha iyi ölçebilmek ve anlayabilmek gerekmektedir.

Böylece hem tarihi süreklilikler hem de kırılma ya da dönüm noktaları daha sağlıklı bir biçimde yorumlanabilecektir. Ayrıca Türkiye'nin uzun dönemli gelişme çizgisini başka ülkelerle birlikte karşılaştırmalı bir çerçevede incelemek mümkün olacaktır.

Tarihi istatistiklerin derlenerek yayınlanması ve böylece hem günümüzün dönüşümlerinin daha iyi anlaşılabilmesi hem de uluslararası karşılaştırmalı çalışmalara zemin hazırlanması yalnızca Türkiye'ye özgü bir gereksinim değildir. Özellikle son otuz yıl içinde Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'dan Latin Amerika ve Asya'ya kadar pek çok ülkede, hem resmi istatistik kurumlarının hem de özel araştırmacıların girişimleri sonucu, tarihi istatistikler derlenerek yayınlanmaya başlamıştır.

Bu yayınlar Amerika Birleşik Devletleri'nde, Kanada'da Avrupa'nın ve Latin Amerika'nın çeşitli ülkelerinde resmi istatistik kurumlarının yayınladıkları çalışmalarla başlamıştır. Daha sonra, 1960'lardan itibaren, İngiliz tarihçi B.R. Mitchell'in önce İngiltere, daha sonra Avrupa ve nihayet Afrika ve Asya ülkelerinin tarihi istatistikleri üzerine yayınladığı ciltler, bilim dünyasında büyük yankılar uyandırmış ve karşılaştırmalı tarihi çalışmalar için çok önemli bir olanak yaratmıştır.

Türkiye'de de tarihi istatistiklerin derlenmesine yönelik uzun dönemli çalışmaların başlatılması, hem günümüzdeki hem de yakın geçmişteki gelişmeleri anlamaya çalışan bilimsel çabalara yeni bir soluk kazandıracaktır. Kaldı ki, 20. yüzyıl öncesinde çeşitli konularda veri dizilerinin oluşturulması ve saklanması sürecinde Osmanlı devletinin çok istisnai bir yeri vardır. Yüzyıllar boyu geniş bir coğrafyayı yöneten merkezîyetçi Osmanlı bürokrasisinin, 16. yüzyıldan ve hatta daha öncesinden başlayarak kayıt tutmaya ve saymaya büyük önem verdiği bilinmektedir. Toplanan verilerin bir bölümünü bugün Osmanlı arşivlerinden sağlamak mümkündür. Ayrıca, 19. yüzyılda yapılan sayımların ve derlenen istatistiklerin bir bölümü de eski harflerle yayınlanmış olarak çeşitli kütüphanelerde bulunmaktadır. Bu verilerin gözden geçirildikten sonra Osmanlı uzmanları dışındaki araştırmacıların kullanımına sunulması büyük yararlar sağlayacaktır.

İşte bu nedenlerle Devlet İstatistik Enstitüsü, “Tarihi İstatistikler Dizisi” adı altında yeni bir yayın dizisi başlatarak, yakın geçmişimize ilişkin istatistiksel verileri araştırmacıların ve genel okurların kullanımına sunmaya karar vermiştir.

Dizinin ilk aşamasında Cumhuriyet Türkiye’si’nin devraldığı toplumsal ve iktisadi yapılarla ilişkin istatistiksel tablonun daha ayrıntılı ve daha yeterli bir biçimde ortaya konulması hedeflenmektedir. Bu amaçla 19. yüzyıldaki toplumsal ve iktisadi tablonun en önemli temel taşlarını oluşturan nüfus, tarım, maliye ve dış ticaret istatistikleri, hem genel okurların hem de araştırmacıların yararlanabilecekleri biçimde derlenmektedir. Herbiri kendi konusunun uzmanı bir araştırmacının yönetiminde ve disiplinlerarası bir yaklaşımla yürütülmekte olan bu çalışmalar, ayrı ciltler halinde yayınlanacaktır.

Tarihi Verilerin Sorunları

Tarihi dizilerin toplanmış ve hatta resmi kurumlar tarafından yayınlanmış olması, ne yazık ki, bu verilerin kolaylıkla ve güvenle kullanılabilecekleri anlamına gelmiyor. B.R. Mitchell’in ısrarla vurguladığı gibi, devletlerin 20. yüzyıl öncesinde topladıkları veriler, çağdaş anlayış ve yöntemlerle değil, esas olarak vergi toplama ve askere alma amaçlarıyla toplanmaktaydı. Bu dar yaklaşım, hem toplanan verilerin kapsamını hem de veri toplama tekniklerini kaçınılmaz olarak etkilemiştir.

Ayrıca, 20. yüzyıl öncesinde teknolojik ve idari etkinliğin çok sınırlı olduğunu, devletlerin veri toplama sürecinde büyük sorunlarla ve yetersizliklerle karşı karşıya kaldıklarını da hatırlamak gerekmektedir. Bunların yanı sıra, siyasal kaygılar da, 20. yüzyıl öncesinde yayınlanan resmi istatistikleri etkileyebilmekte, bunların güvenilirliklerine gölge düşürebilmekteydi. Sınırlı amaçlar ve yetersiz tekniklerle toplanan bu verileri çağdaş anlamda istatistikler olarak kabul etmek mümkün değildir.

Osmanlı devletinin topladığı ve yayınladığı istatistiksel dizilerin, bu eğilimlerin dışında kaldığını söyleyebilmek zordur. Nitekim, son yıllarda yayınlanan pek çok araştırma ve monografıta nüfus sayımlarından bütçelere, tarımsal üretim verilerinden dış ticaret ve eğitime kadar elimizdeki Osmanlı verilerinin çeşitli sorunları, eksikleri ve sakıncaları ayrıntılı olarak tartışılmaktadır. Osmanlı verilerini kullanırken ortaya çıkan bir diğer sorun da hem ülke sınırlarının hem de ülke içindeki idari bölümlerin Cumhuriyet dönemindeki sınırlara göre önemli farklılıklar göstermesidir. Bu sorunlar Osmanlı verileriyle Cumhuriyet verilerini biraraya getirerek basit diziler oluşturma zorluklarına işaret etmektedir.

Çağdaş amaçlarla ve tekniklerle derlenen istatistiklerle karşılaştırıldığında, eldeki tarihi verilerin yetersiz kaldığı görülmektedir. Öte yandan, hatalı ve sorunlu verilerin bir kez yayımlandıktan sonra zaman içinde nasıl kalıcılık kazandıkları ve daha sonra tamiri çok zor ve hatta imkansız bazı yanlışlıklara yol açabildikleri de bilinmektedir. Bu durumda eldeki tarihi malzemeyi eleştirel bir süzgeçten geçirmeden yayınlamak, kabul edilebilir bir yaklaşım olmayacaktır.

Bu nedenle, “Tarihi İstatistikler Dizisi” çerçevesinde yayınlanacak çalışmalarda, eldeki verileri basit diziler halinde sunmak yerine, daha zor ancak bilimsel açıdan daha sağlıklı görülen bir yöntem kullanmaya karar verildi. Eldeki tarihi malzemeye mümkün olduğu kadar eleştirel yaklaşarak, bu malzeme, kendi iç tutarsızlıkları mümkün olduğu ölçüde ayıklandıktan sonra,

verilerin kapsamları, toplanma yöntemleri, sorunları ve güvenilirlik dereceleri tartışılarak yayınlanacaktır.

Diziyi yürüten uzmanlar olarak hedefimiz, eldeki tarihi malzemeyi dikkatle süzgeçten geçirdikten sonra, çağdaş anlayışa en yakın ve çağdaş istatistiklerle karşılaştırılabilecek diziler oluşturmaktadır. Ancak, göstereceğimiz tüm titizlik ve özene karşın, daha farklı amaçlarla ve anlayışlarla toplanan bu verileri, yüzyılımızın çağdaş anlayış ve yöntemleriyle derlenen dizileriyle karşılaştırmak ve onlarla birlikte kullanabilmek kolay olmayacaktır. Bu nedenle, sunduğumuz tarihi verileri kullanacak araştırmacıların, uzun dönemli karşılaştırmalar yaparken, iki tür veri arasındaki amaç, kapsam ve teknik farklarını dikkate almaları gerekecektir.

Yayınlanan verilerin bu konulardaki nicel malzemeyi tüketmediğini de özellikle belirtelim. Bu ciltlerdeki malzemenin ötesine geçerek daha farklı veya daha ayrıntılı diziler oluşturmak mümkündür. Örneğin; daha küçük idari birimler düzeyinde verilere ulaşmak isteyen araştırmacılar, yayınlanmamış arşiv malzemelerini veya eski harflerle yayınlanmış çalışmalarını kullanabileceklerdir. Daha ayrıntılı çalışmalar yapmak isteyen araştırmacılar için, her cildin sonunda bir kaynakça yer almaktadır.

Devlet İstatistik Enstitüsü eski Başkanı Prof. Dr. Orhan GÜVENEN bu dizinin en erken aşamalarından itibaren bizleri cesaretlendirdi ve destekledi. Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanı Prof. Dr. Mehmet KAYTAZ da yardımlarını esirgemeyerek dizinin devamını sağladı. 1994 yılının Nisan ayında Devlet İstatistik Enstitüsü'nde düzenlenen Tarihi İstatistikler Semineri'ne katılan Prof. Dr. Tuncer BULUTAY, Mehmet GENÇ, Prof. Dr. Halil İNALCIK, Prof. Dr. İlber ORTAYLI, Prof. Dr. Halil SAHİLLİOĞLU, Prof. Dr. Yalçın TUNCER ile DİE çalışanları değerli görüş ve eleştirileriyle bu diziye önemli katkılarda bulundular. Bu sunuşun yazılışı sırasında, Tarihi İstatistikler Dizisi için ayrı ayrı ciltler hazırlamakta olan çalışma arkadaşlarım Prof. Dr. Cem BEHAR, Prof. Dr. Yavuz CEZAR ve Prof. Dr. Tevfik GÜRAN'ın görüşlerinden de yararlandım. Kendilerine teşekkür ederim.

“Tarihi İstatistikler Dizisi” çerçevesinde yayınlanan/yayınlanacak ciltlerin bugünkü Türkiye'nin yapılarının ve dönüşümlerinin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunacağını umuyor, tüm okurlara ve araştırmacılara yararlı olmasını diliyoruz.

Prof. Dr. Şevket PAMUK
Tarihi İstatistikler Dizisi
Yöneticisi

Ö N S Ö Z

Bu cildin amacı, 19. yüzyılda Osmanlı dış ticaretine ilişkin verileri derleyerek genel okurların ve araştırmacıların kullanımına sunmaktır. Bu amaçla hem yayınlanmış resmi Osmanlı istatistikleri hem de bu verilerin eksikleri ve sakıncaları nedeniyle başka kaynakları da kullanarak yapılan çalışmaların sonuçları ayrıntılı tablolar halinde yayınlanmaktadır.

19. Yüzyıl Osmanlı dış ticaretine ilişkin verileri biraraya getirirken yapılacak ilk iş resmi olarak yayınlanan tüm Osmanlı dış ticaret istatistiklerini özetlemek ve yeniden yayınlamak olurdu. Nitekim, Devlet İstatistik Enstitüsü eski Genel Müdürlerinden Celal Aybar 1939 yılında yine bu Enstitü tarafından basılan **Osmanlı İmparatorluğunun Ticaret Muvazenesi 1878-1913** başlıklı çalışmasında Osmanlı dış ticaret istatistiklerini çeşitli tablolar halinde derleyerek, yöntem ve kapsamlarına ilişkin bir önsözle birlikte yayınlamıştır.

Elinizdeki kitabın Birinci ve İkinci Bölümlerinde 1878-1913 dönemini kapsayan Osmanlı dış ticaret istatistiklerinin kapsamı kullandıkları yöntemler ve sorunları ayrıntılı olarak tartışılmaktadır. Ayrıca, kitabın altıncı ve yedinci bölümlerinde yayınlanmış Osmanlı istatistikleri özet tablolar halinde sunulmaktadır.

Osmanlı dış ticaret istatistiklerinde pek çok yararlı bilgi vardır. Örneğin, bu istatistikler 1878 sonrası dönemde ülkelere göre Osmanlı dış ticareti ile temel ürünlere göre ihracat konusunda ayrıntılı bir tablo sunmaktadır. Ancak, yayınlanmış Osmanlı istatistiklerin çeşitli eksiklikleri ve sakıncaları da bulunmaktadır. Herşeyden önce, Osmanlı dış ticaret istatistikleri ancak 1878 yılında yayınlanmaya başlamıştır. Elimizdeki bilgilerden, 1878 yılından önce dış ticaret istatistiklerinin düzenli ve kapsamlı olarak toplanmadığı anlaşılmaktadır.

1878 yılından itibaren yayınlanan resmi istatistiklerin ise, hem o dönemin gözlemcilerinin hem de son yıllarda iktisat tarihçilerinin belirttikleri gibi, ciddi sorunları olduğu anlaşılmaktadır. Birinci ve belki de en önemli sorun kapsama ilişkindir. Pek çok malın çeşitli nedenlerle resmi istatistiklerin kapsamı dışında bırakıldığı anlaşılmaktadır. İkinci olarak, resmi istatistiklerde ithalatın bileşimi hakkında verilen bilgiler yetersiz kalmaktadır. İthalat kalemleri arasında verilen "Saire" kategorisinin toplam ithalat tutarları içindeki payı yüzde 40 ile yüzde 50 arasında değişmektedir. Üçüncü olarak, Osmanlı istatistiklerinde transit ticaret yeterli bir biçimde tanımlanmamakta, özel ve genel ticaret tanımları çeşitli sorunlar yaratmaktadır. Nihayet dördüncü olarak, yayınlanan Osmanlı istatistiklerinde ihracat kalemlerinin fiyatlarını sürekli olarak piyasa fiyatlarından düşük, ithalat kalemlerinin fiyatlarının ise bir ölçüde yüksek gösterildiği anlaşılmaktadır. Böylece ortaya, hem kapsam açısından sınırlı hem de özellikle Osmanlı dış ticaret dengesi açısından yanıltıcı bir tablo çıkmaktadır.

Yayınlanmış dış ticaret istatistiklerinin artık bilinen eksiklikleri ve sorunları nedeniyle, 19. yüzyıl Osmanlı dış ticareti hakkında ayrıntılı bilgiler sunarken resmi istatistiklerle yetinmek mümkün olamazdı. Bu durumda başka kaynaklardan ve çalışmalardan da yararlanmak yoluna

gidilmiştir. En ayrıntılı olarak da ilk kez 1984 yılında yayınlanan bir çalışmadan yararlanıldı. Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin ticari ilişkiler içinde bulunduğu tüm ülkelerin yayınlanmış dış ticaret istatistikleri kullanılarak 1830-1913 döneminin her yılı için Osmanlı dış ticaretinin yeniden dökümü yapılmıştı. Bu ciltte sözkonusu çalışmanın sonuçları ayrıntılı olarak kullanılmakta ve bu sonuçlar resmi istatistikler ile karşılaştırılmaktadır⁽¹⁾.

Sözkonusu çalışmada ilk aşama olarak Osmanlı Devletinin ticari ilişkiler içinde olduğu tüm ülkelerin yayınlanmış istatistikleri Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki çeşitli kütüphanelerden toplanmıştır. Ancak bu ülkelerin istatistiklerinde verilen bilgileri Osmanlı ithalat ve ihracat kalemlerine dönüştürebilmek için pek çok ek hesaplama yapmak gerekmiştir. Böylece resmi istatistiklere ek olarak 19. yüzyıl Osmanlı dış ticareti konusunda ayrıntılı bir tablo çıkmıştır. Bu yeniden döküm işlemini yaparken izlenen yöntem elinizdeki kitabın Üçüncü Bölümünde tartışılmaktadır.

Diğer ülkelerin dış ticaret istatistiklerini kullanarak gerçekleştirilen bu yeniden döküm işleminin sonuçları ise kitabın Dördüncü ve Beşinci Bölümlerinde tablolar halinde sunulmaktadır. Dördüncü Bölümde 19. yüzyıl Osmanlı dış ticaretinin uzun dönemli eğilimleri ele alınmakta, Beşinci Bölümde ise Osmanlı ihracat ve ithalatı alt dönemler halinde incelenmekte ve bu alt dönemler dünya ekonomisindeki gelişmelerle ilişkilendirilmektedir.

Kitabın son iki bölümünde ise yeniden döküm işlemi sonuçları ile Celal Aybar tarafından derlenen Osmanlı resmi istatistikleri birlikte kullanılarak ülkelere ve mal gruplarına göre Osmanlı dış ticareti ele alınmaktadır. Altıncı Bölümde 1830-1913 döneminde Osmanlı ihracatının ve ithalatının temel mallara ve belli başlı mal gruplarına göre ayrı ayrı dökümü verilmektedir. Nihayet yedinci ve son bölümde de ülkelere göre Osmanlı ihracatı ve ithalatı hakkında ayrıntılı tablolar sunulmaktadır.

Böylece bu ciltte resmi Osmanlı istatistikleri özet olarak yayınlanırken onların eksikleri ve sorunları da tartışılmaktadır. Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti'nin ticari ilişkiler içinde olduğu ülkelerin istatistiklerini kullanarak gerçekleştirilmiş bir yeniden döküm işleminin sonuçları da resmi Osmanlı verileriyle karşılaştırılarak yayınlanmaktadır. Farklı kaynaklar kullanılarak ortaya çıkarılan bu ayrıntılı tablo sayesinde okurların ve araştırmacıların 19. yüzyıl Osmanlı dış ticareti konusunda daha kapsamlı ve daha sağlıklı değerlendirmelere ulaşabileceklerini umuyoruz.

Son olarak bu kitabın yayına hazırlanması sırasında büyük yardımlarını gördüğüm Araştırma, Tetkik ve İstatistik Teknikler Dairesi Başkanı Sayın Sühendan EKNİ'ye, Etüd ve Analiz Şubesi Müdürü Sayın Serpil AYDEMİR'e, şube elemanlarından Sayın Şule SÖZER'e ve ayrıca Sayın Figen TAŞKIN'a teşekkürlerimi belirtmek isterim.

Prof. Dr. Şevket PAMUK

(1) Pamuk (1984).

SUMMARY IN ENGLISH

OTTOMAN FOREIGN TRADE IN THE NINETEENTH CENTURY

This is the first volume of a new project called the Historical Statistics Series being published by the State Institute of Statistics of Turkey for the use by researchers and general readers.

In this first stage, the aim of the Series will be to provide a detailed quantitative picture of the social and economic legacy inherited from the Ottoman period by the Republic of Turkey. For this purpose, separate volumes on the population, agriculture, foreign trade, public finances and other aspects of the late Ottoman period are now being prepared by specialists who are leading authorities in their respective fields.

It is possible today to gather some of these historical data from the Ottoman archives. In addition, the censuses and various statistics published by the Ottoman state during the 19th century are available from various libraries. It is well known, however, that in the period before the 20th century, the data collected by states often served the purposes of conscription and tax collection. This rather narrow purpose has inevitably influenced both the coverage and the methods of collection of these data.

It also needs to be remembered that before the 20th century, the technological and administrative capacities of the states and their abilities to collect reliable information were quite limited. For this reason, it is often difficult to accept the existing quantitative material, both published and unpublished, as statistics in the modern sense.

In the studies and volumes to be published as part of the Historical Statistics Series project, then, the goal will be to approach the existing historical materials critically. As far as possible, the internal inconsistencies of the data will be eliminated, they will be checked against other sources of information and they will be published with a discussion regarding their coverage, methods of collection and degree of reliability.

Despite all the care and attention, however, it will be necessary for the users of the historical series presented in these volumes to take into account the differences in terms of purpose, coverage and method between the series for the 19th and early 20th centuries and those available for the present day.

It should also be stressed that the data to be published as part of this Series cannot exhaust the available quantitative materials. It is often possible to go beyond the material presented here and construct more differentiated and detailed series. For example, those researchers wishing to obtain data for smaller administrative units can make use of unpublished archival materials or more detailed series available from publications in the Ottoman language. For these purposes, each volume will include a bibliography at the end.

This volume presents the foreign trade series for the Ottoman Empire for the period before 1914. In bringing together data on Ottoman foreign trade in the nineteenth century, the best place to start would be the official Ottoman foreign trade statistics which began to be published in 1878. In fact, these official statistics have already been compiled, summarized and published with an introductory discussion in 1939 by Mr. Celal Aybar, a former director of the State Institute of Statistics.

In Chapters I and II of the present volume, the coverage, methodology and the limitations of these official Ottoman foreign trade statistics for the period 1878–1913 are examined in detail. In Chapters VI and VII these published statistics are presented in summary form, in terms of the commodity composition and country distribution of both Ottoman exports and imports.

There is a good deal of useful information in the Ottoman foreign trade statistics. Most importantly, these statistics present detailed information regarding commodity composition of exports and the country distribution of both exports and imports. At the same time, however, the official Ottoman statistics have various shortcomings and problems. Above all, they began to be published only in 1878. While data is available for individual customs gates, foreign trade figures were apparently not collected on a regular and comprehensive empire-wide basis before this date.

Both the contemporary observers and the recent studies by economic historians have made clear that the foreign trade statistics published after 1878 have some problems. One of the most important problems concerns coverage. For a variety of reasons, some important goods are excluded from the officially published statistics. Secondly, the official statistics are inadequate concerning the commodity composition of Ottoman imports. The share in total imports of the category “other” fluctuates between 40 to 50 percent of all imports during this period. Thirdly, transit trade is not satisfactorily defined in these statistics, creating a variety of problems. Finally, in the published Ottoman statistics, the price of exports are consistently undervalued and the prices of imports are, to some extent, overvalued. As a result, there emerges from the official statistics a misleading picture regarding Ottoman trade balances. These problems are discussed in Chapter II of the present volume.

Because of these limitations of the official statistics, it would not have been sufficient for the purposes of this volume to merely summarize and publish them. Under these circumstances, we made use of other sources and studies. This volume relies especially on a study first published in English in 1987 by Şevket Pamuk which attempted a complete reconstruction of Ottoman foreign trade for the period 1830–1913 utilizing for each year of this period the published foreign trade statistics of all the countries with which the Ottomans maintained commercial relations.

In the first stage of that study, the published foreign trade statistics of all the other countries were collected from various libraries in Europe and North America. It was then necessary to make a series of calculations to convert the figures given in those statistics to Ottoman exports on a f.o.b. basis and to Ottoman imports on a c.i.f. basis. The methodology of this reconstruction procedure as well as the methods followed for the resolution of various problems encountered are discussed in detail in Chapter III of the present volume.

The results of this reconstruction in terms of aggregate figures for both Ottoman exports and imports as well as a brief discussion of long term trends and growth rates are presented in Chapters IV and V of the present volume. Chapter IV examines the long term trends and

Chapter V presents a periodization of nineteenth century Ottoman foreign trade. One important problem concerns the changing borders of the Ottoman Empire in this period. Chapter IV addresses this issue and reviews the changing borders of the Ottoman Empire as defined for the purposes of this reconstruction. The Ottoman statistics presented all figures in gold linked ottoman Liras. The reconstruction procedure utilized British pounds sterling in all calculations. Comparisons of the two sets of figures are possible since the exchange rate remained unchanged at 1.10 Ottoman Lira = 1 British pound sterling during the period 1844-1913.

In the last two chapters of the volume, available information on the commodity composition and country distribution of Ottoman foreign trade for the period 1830-1913 are presented by making use of both the official Ottoman statistics as compiled by Mr. Aybar for the period 1878-1913 and the results of the reconstruction procedure by Mr. Pamuk for the period 1830-1913. Chapter VI presents detailed tables for the commodity composition of Ottoman exports and imports. Finally, Chapter VII provides detailed tables for the country distribution of Ottoman exports and imports for the period 1830-1913 by making use of both sources of data.

It is hoped that as a result of this comparative study, readers of this volume will be able to obtain a more critical and in depth perspective on the foreign trade of Ottoman Empire during the nineteenth century.

TABLO, GRAFİK VE HARİTA LİSTESİ

LIST OF TABLES, GRAPHS AND MAP

Tablo	Sayfa	Tables	Page
2.1 Osmanlı istatistiklerindeki ihracat fiyatlarıyla İngiliz istatistiklerindeki Osmanlıdan ithalat fiyatlarının karşılaştırılması	10	2.1 A comparison of export prices in the Ottoman statistics with prices of imports from the Ottoman Empire in the trade statistics of U.K.	10
2.2 Osmanlı istatistiklerinde aynı malın ithalat ve ihracat fiyatlarının karşılaştırılması	11	2.2 A comparison of the prices of imports and exports of the same commodities in the Ottoman foreign trade statistics	11
3.1 Osmanlı istatistiklerindeki verilere göre Osmanlı dış ticareti, 1878-1913	18	3.1 Annual Ottoman foreign trade according to the official Ottoman trade statistics, 1878-1913	18
4.1 Yeniden döküm işlemi sonuçlarına göre Osmanlı dış ticareti, 1830-1913	25	4.1 Annual Ottoman foreign trade according to the results of the reconstruction procedure, 1830 - 1913	25
5.1 Osmanlı dış ticaretinin yıllık büyüme hızları, 1840-1913	29	5.1 Annual rates of growth in Ottoman foreign trade, 1840-1913	29
5.2 Sanayileşen ülkelerle Osmanlı ticaretinin yıllık büyüme hızları, 1840-1913	30	5.2 Annual rates of growth in Ottoman foreign trade with industrialized countries, 1840-1913	30
5.3 Anadolu'nun beş büyük limanından yıllık ortalama ihracat, 1819-1912 ..	33	5.3 Average annual exports from the five leading ports of export in Anatolia, 1819-1912	33
6.1 Mal gruplarına göre Osmanlı ihracatının bileşimi, 1911-1913 ...	36	6.1 The commodity composition of Ottoman exports, 1911-1913	36
6.2 Mal gruplarına göre Osmanlı ithalatının bileşimi, 1911-1913	36	6.2 The commodity composition of Ottoman imports, 1911-1913	36
6.3 Başlıca ihraç mallarının değeri ve toplam ihracat içindeki payı, 1878-1913	37	6.3 Total values for leading export commodities and their share in total exports, 1878-1913	37
6.4 Başlıca ihraç mallarının miktar, değer ve ortalama fiyatı, 1878-1913	40	6.4 Total quantities, values and average prices for leading export commodities, 1878-1913	40
6.5 Başlıca ithal mallarının değeri ve toplam ithalat içindeki payı, 1878-1913	48	6.5 Total values for leading import commodities and their share in total imports, 1878-1913	48
6.6 Mal gruplarına göre başlıca ithal mallarının değeri ve toplam ithalat içindeki payı, 1878-1913	53	6.6 Total values for leading import commodities and their share in total imports by commodity group, 1878-1913	53
6.7 Başlıca ithal mallarının miktarı, 1878-1913	59	6.7 Quantities for leading import commodities, 1878-1913	59
7.1 Ükelere göre ihracat, 1830-1913	61	7.1 Country distribution of exports, 1830-1913	61

Tablo	Sayfa	Tables	Page
7.2 Ülkelere göre ithalat, 1830–1913 .	62	7.2 Country distribution of imports, 1830 – 1913	62
7.3 Ülkelere göre toplam ihracat değeri ve başlıca malların toplam ihracat içindeki payı, 1840–1913	62	7.3 Total exports and the shares of leading commodities by country, 1840–1913	62
7.4 Ülkelere göre toplam ithalat değeri ve başlıca malların toplam ithalat içindeki payı, 1840–1913	66	7.4 Total imports and the shares of leading commodities by country, 1840–1913	66
7.5 Ülkelere göre ithalat ve ihracat değerleri, 1878–1913	68	7.5 Export and import values by country, 1878–1913	68
Grafik		Graphs	
3.1 Osmanlı ithalat ve ihracatı, 1878 – 1913	20	3.1 Ottoman exports and imports, 1878–1913	20
3.2 Osmanlı dış ticaret dengesi, 1878 – 1913	21	3.2 Ottoman foreign trade balance, 1878 – 1913	21
4.1 Osmanlı dış ticareti, 1830–1913 . . .	26	4.1 Ottoman foreign trade, 1830–1913 . .	26
Harita		Map	
4.1 Dış ticaretin yeniden dökümü kapsamında Osmanlı Devleti'nin değişen sınırları 1830–1913	24	4.1 The changing borders of the Ottoman for the purposes of the reconstruction procedure, 1830–1913	24